

«بسم الله الرحمن الرحيم»

دانشگاه شهید چمران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

عنوان پایان نامه:

نقش جنبش دانشجویی دانشگاه شهید چمران (جندی شاپور) در شکل گیری و
گسترش انقلاب اسلامی در خوزستان

دانشجو: میثم صاحب

استاد راهنما: دکتر محمد رضا علم

استاد مشاور: دکتر هوشنگ جباری

قدر دانی و تشکر:

در این پژوهش که بیش از یکسال طول کشید افراد مختلفی با من همکاری داشتند که بدین وسیله از آنها قدردانی و تشکر می‌کنم از اساتید گروه تاریخ دانشگاه شهید چمران خصوصاً از جناب آقای دکتر جباری و دکتر علم که در طول تحقیق به صورت نظری و عملاً با در اختیار قرار دادن اسناد آرشیوی خود کمک شایانی به این تحقیق کردند قدردانی می‌کنم.

چکیده:

انقلاب اسلامی ایران یکی از حوادث مهم جهان و ایران بود که اقشار مختلف مردم از تمام نقاط کشور در آن نقش داشتند یکی از این مناطق که به دلیل اهمیت تاریخی - صنعتی نقش بسیار موثری در پیروزی انقلاب داشت استان خوزستان بود.

و یکی از مهمترین اقشاری که نقش بسیار موثری در پیروزی انقلاب در این استان داشت قشر دانشجو و جنبش دانشجویی بود که اولین فعالیت های خود را در سال ۴۰ شروع کرد این در حالی بود که دانشگاه جندی شاپور در سال ۱۳۳۵ تأسیس شده بود. پس از این فعالیتها جنبش دانشجویی در دانشگاه جندی شاپور به طور پیوسته ادامه داشت ولی آنچه در این سالها بیشتر موجب اعتراضات دانشجویان می شد خواستههای صنفی بود از اواخر دهه ۴۰ و اوایل دهه ۵۰ اعتراضات شدیدتر شد در این برهه جو غالب فکری سیاسی متعلق به دانشجویان مارکسیستی - توده ای بود اما از نیمه های دهه ۵۰ به بعد با گسترش افکار شریعتی در این دانشگاه و ورود نسلی از دانشجویان که توسط انجمن های مذهبی - سیاسی فعال در استان تربیت شده بودند جو دانشگاه به نفع نیروهای مذهبی چرخش پیدا کرد به گونه ای که از سال ۵۵ به بعد دانشجویان مذهبی با کشاندن اعتراضات به سطح شهر اهواز و دیگر شهرهای خوزستان با اقشار مختلف مردم نظیر روحانیون، بازاریان ارتباط برقرار کرده باعث عمومی شدن روند انقلاب اسلامی و پیروزی آن در خوزستان شدند.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، خوزستان، اهواز، جنبش دانشجویی، دانشگاه جندی شاپور

«چکیده پایان نامه»

نام خانوادگی: صاحب	نام: میثم
عنوان پایان نامه: نقش جنبش دانشجویی دانشگاه شهید چمران (جندی شاپور) در شکل گیری و گسترش انقلاب اسلامی در خوزستان	
استاد راهنما: دکتر محمد رضا علم	
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: تاریخ
گرایش: ایران، دوره ی اسلامی	
محل تحصیل (دانشگاه): دانشگاه شهید چمران اهواز	
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	
تاریخ فارغ التحصیلی: ۵ بهمن ۸۷	تعداد صفحه: ۲۱۹
کلید واژه: انقلاب اسلامی، خوزستان، اهواز، جنبش دانشجویی، دانشگاه جندی شاپور	
<p>چکیده:</p> <p>انقلاب اسلامی ایران یکی از حوادث مهم جهان و ایران بود که اقشار مختلف مردم از تمام نقاط کشور در آن نقش داشتند یکی از این مناطق که به دلیل اهمیت تاریخی - صنعتی نقش بسیار موثری در پیروزی انقلاب داشت استان خوزستان بود.</p> <p>و یکی از مهمترین اقشاری که نقش بسیار موثری در پیروزی انقلاب در این استان داشت قشر دانشجوی و جنبش دانشجویی بود که اولین فعالیت های خود را در سال ۴۰ شروع کرد این در حالی بود که دانشگاه جندی شاپور در سال ۱۳۳۵ تأسیس شده بود. پس از این فعالیتها جنبش دانشجویی در دانشگاه جندی شاپور به طور پیوسته ادامه داشت ولی آنچه در این سالها بیشتر موجب اعتراضات دانشجویان می شد خواستهای صنفی بود از اواخر دهه ۴۰ و اوایل دهه ۵۰ اعتراضات شدیدتر شد در این برهه جو غالب فکری سیاسی متعلق به دانشجویان مارکسیستی - توده ای بود اما از نیمه های دهه ۵۰ به بعد با گسترش افکار شریعتی در این دانشگاه و ورود نسلی از دانشجویان که توسط انجمن های مذهبی - سیاسی فعال در استان تربیت شده بودند جو دانشگاه به نفع نیروهای مذهبی چرخش پیدا کرد به گونه ای که از سال ۵۵ به بعد دانشجویان مذهبی با کشاندن اعتراضات به سطح شهر اهواز و دیگر شهرهای خوزستان با اقشار مختلف مردم نظیر روحانیون، بازاریان ارتباط برقرار کرده باعث عمومی شدن روند انقلاب اسلامی و پیروزی آن در خوزستان شدند.</p>	

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۴
معرفی منابع.....	۶
مدخل.....	۹
فصل اول : تعریف مبانی نظری موضوع.....	۱۰
۱- علل سیاست گرایی دانشجویان.....	۱۱
الف: سن، جنس ، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان.....	۱۱
ب: نظام آموزشی و اوضاع عمومی جامعه.....	۱۵
۲- گونه شناسی فعالیت سیاسی دانشجویان.....	۱۹
الف: معنا، تقسیم بندی و خصوصیات جنبشهای اجتماعی.....	۲۰
ب: زمینه ها، استراتژی ، تاکتیک و کارکردهای جنبش های اجتماعی.....	۲۲
۳- جنبش دانشجویی به مثابه یک جنبش اجتماعی.....	۲۶
الف: معنا، خصوصیات و زمینه های پیدایش جنبش دانشجویی.....	۲۶
ب: کارکردها، نواقص و تاکتیک ها در جنبش دانشجویی.....	۳۰
فصل دوم: تاریخچه جنبش دانشجویی در ایران.....	۳۶
۱- جنبش دانشجویی از ابتدا تا سال ۱۳۲۰ هـ . ش.....	۳۷

- الف: فعالیت دانش آموزان و دانش آموختگان مدارس عالی تا قبل از روی کار آمدن رضا شاه.....۳۷
- ب: تحرکات دانشجویی دوران رضا شاه.....۴۲
- ۲- جنبش دانشجویی از سال ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۳۲ هـ. ش.....۴۸
- الف: فعالیت های دانشجویی از ۲۰ تا ۲۹.....۴۸
- ب: فعالیت دانشجویی از ۲۹ تا ۳۲.....۵۶
- ۳- جنبش دانشجویی از سال ۱۳۳۲ تا سال ۱۳۴۴ هـ. ش.....۶۲
- الف: از ۳۲ تا ۳۹.....۶۲
- ب: از ۳۹ تا ۴۴.....۶۸
- ۴- جنبش دانشجویی از سال ۱۳۴۴ تا سال ۱۳۵۷ هـ. ش.....۷۸
- فصل سوم: اوضاع سیاسی و اجتماعی خوزستان و تشکیل دانشگاه جندی شاپور.....۸۶
- ۱- خوزستان و اهواز از ابتدا تا ظهور صفویان.....۸۷
- الف: از ابتدا تا پایان دوره باستان.....۸۷
- ب: از ورود اسلام تا شروع دولت صفویه.....۸۸
- ۲- خوزستان از صفویان تا شروع انقلاب مشروطه.....۹۰
- الف: از برآمدن صفویان تا شروع سلسله قاجار.....۹۰
- ب: از شروع سلسله قاجار تا شروع انقلاب مشروطه.....۹۳
- ۳- خوزستان از مشروطه تا سال ۱۳۲۰ هـ. ش.....۹۵
- الف: از شروع مشروطه تا پادشاهی رضا شاه.....۹۵
- ب: از پادشاهی رضا شاه تا سال ۱۳۲۰ هـ. ش.....۹۸

- ۴- خوزستان از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ ه. ش..... ۱۰۰
- ۵- چگونگی تشکیل دانشگاه جندی شاپور و اهمیت آن برای حکومت پهلوی..... ۱۰۳
- فصل چهارم : جنبش دانشجویی دانشگاه جندی شاپور اهواز..... ۱۰۹
- ۱- جنبش دانشجویی بین سالهای ۴۰ تا ۵۰ ۱۱۰
- الف : اوضاع سیاسی، اجتماعی شهر اهواز مقارن اولین حرکت‌های دانشجویی تا قیام خرداد ۴۲ . ۱۱۰
- ب : حرکت‌های دانشجویی از سال ۴۲ تا ۵۰..... ۱۱۵
- ۲- جنبش دانشجویی در سالهای دهه ۵۰..... ۱۲۴
- الف: جنبش دانشجویی بین سالهای ۵۰ تا ۵۳ ۱۲۵
- ب: جنبش دانشجویی بین سالهای ۵۳ تا ۵۷ ۱۵۰
- منابع ۲۱۶

مقدمه:

ایران در صد سال اخیر دچار تغییر و تحولات زیادی شده است که در این تحولات نقش دانش آموزان و دانشجویان بسیار مهم و تعیین کننده می باشد چرا که دانشجویان هر جامعه ای - خصوصاً جوامعی که احزاب، مطبوعات، مجلس و دیگر نهادهای مدنی توسط حکومت های مستبد کارآرایی خود را از دست می دهند- یکی از اقشار آگاه جامعه نسبت به تحولات سیاسی - فرهنگی هستند و ویژگی آرمان خواهی و منتقد بودن به عنوان یکی از صفات ممتاز، آنان را از سایر گروهها و اقشار اجتماعی متمایز می کند به همین خاطر نقد وضعیت موجود و در پی وضعیت بهتر بودن، قشر دانشجو را همواره در تلاش و تکاپو نگه می دارد و همواره او را با مسائل مختلف اجتماعی درگیر می کند از آنجا که در دهه ۳۰ و ۴۰ تأسیس دانشگاهها در نقاط گوناگون کشور گسترش یافت لذا در خوزستان دانشگاه جندی شاپور تأسیس شد اما همیشه این سؤال در ذهن مطرح بود که دانشجویان که قشر آگاه سیاسی و فرهنگی بودند در خوزستان - که استانی استراتژیک بود- چه نقشی در روشنگری مردم در جریان انقلاب داشتند انگیزه ما در این تحقیق بر این موضوع متمرکز شد و موضوع مورد بررسی ما نقش جنبش دانشجویی دانشگاه جندی شاپور در شکل گیری و گسترش انقلاب اسلامی در خوزستان انتخاب شد.

این پژوهش شامل چهار فصل می باشد که بدین ترتیب است: فصل اول در مورد تعریف و مبانی نظری موضوع - جنبش دانشجویی - می باشد این فصل با علل سیاست گرایی دانشجویان شروع شده و بعد از شناخت حیطه بررسی جنبش دانشجویی که جامعه شناسی سیاسی است به گونه شناسی این جنبش پرداخته و مشخص می کنیم که جنبش دانشجویی جز جنبش های اجتماعی می باشد و تمامی خصوصیات این جنبش ها را دارد و نهایتاً به تعریف جنبش دانشجویی، سوابق آن، خصوصیات، زمینه ها، کارکردها و نقص های جنبش دانشجویی می پردازیم. فصل دوم در مورد نقش دانش آموختگان عصر مشروطه در فعالیتهای آن دوره و انگیزه تشکیل دانشگاه در ایران و سپس شکل گیری اولین فعالیتهای دانشجویی و بررسی حرکت های دانشجویی در دهه ۲۰، ۳۰، ۴۰ و نهایتاً ۵۰ که منجر به پیروزی انقلاب اسلامی شد می باشد. فصل سوم شامل خلاصه تاریخ خوزستان تا دوره مشروطه و بررسی این تحولات از مشروطه تا کودتای ۲۸ مرداد می باشد و سپس تشکیل دانشگاه جندی شاپور و اهمیت این دانشگاه از دید حکومت پهلوی می باشد فصل چهارم در مورد نقش جنبش دانشجویی دانشگاه و جریانهای سیاسی حاکم بر این جنبش، مراحل مختلف این جنبش، نحوه تعامل این جنبش با گروههای سیاسی و مردم در اهواز و دیگر شهرهای

خوزستان و نهایتاً هدایت فکری و سیاسی مردم توسط دانشجویان و دانشگاه در سال ۵۷- مرکز
این هدایت فکری دانشگاه جندی شاپور بود چرا که بیشتر مردم در این دانشگاه تجمع کرده و به
آن پناه می آوردند - می پردازیم.

معرفی منابع:

معرفی منابع را با توجه به ترتیب فصلها توضیح می‌دهم فصل اول در مورد تعریف و مبانی نظری جنبش دانشجویی می‌باشد جنبش دانشجویی که خود جزء جنبش‌های اجتماعی می‌باشد و جنبش‌های اجتماعی شاخه‌ای از جامعه‌شناسی سیاسی است که سابقه‌چندانی در کشور ما ندارد در این فصل ابتدا از منابعی استفاده کرده‌ام که به علل سیاست‌گرایی دانشجویان پرداخته است نظیر کتاب ریشه‌های فعالیت سیاسی دانشجویان از حریری اکبری که در نوع خود از قدیمی‌ترین کتابها در این مورد است و بطور کامل به ریشه‌های فعالیت سیاسی می‌پردازد به غیر از این کتاب کتابهای جامعه، جوانان، دانشگاه نراقی و جنبش دانشجویی در ایران علیرضا کریمیان از دیگر کتابهایی است که به ریشه‌های فعالیت سیاسی دانشجویان می‌پردازد که هر کدام از لحاظ اهمیت در رده دوم و سوم هستند سپس از منابعی استفاده شده که به گونه‌شناسی جنبش دانشجویی می‌پردازد نظیر کتابهای جامعه‌شناسی سیاسی و منتقدان جامعه اثر تام . ب با تامل در این دو کتاب به تاریخچه جنبش‌های اجتماعی و علل جنبش‌های اجتماعی خصوصاً جنبش‌های دانشجویی در اروپا و آمریکا پرداخته شده است.

از کتاب‌های دیگری چون انقلاب و بسیج سیاسی و درآمدی بر تئوریه‌ها و مدل‌های تغییرات اجتماعی حسین بشیریه و استفان واگو جهت گونه‌شناسی جنبش دانشجویی و شناختن ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی استفاده شده و در قسمت سوم از کتابهای دیگری نظیر نقد در حوزه عمومی از رابرت هولاب و یورگن ها برماس، تغییرات اجتماعی ازگی روشه، جهت‌شناسایی جنبش دانشجویی استفاده شده و از ماهنامه ایران فردا که مصاحبه‌ای با حسین بشیریه است جهت شناختن ساختار جنبش دانشجویی استفاده شد. در پایان فصل اول از کتابهای خوشونت‌ها نا آرنت و سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی سموئیل ها نتینگتون جهت علل بوجود آمدن جنبش‌های دانشجویی در جهان سوم استفاده شد در مجموع منابع داخلی و خارجی فصل اول هر کدام به نوعی به جنبش‌های اجتماعی، ویژگی‌های آن و جنبش دانشجویی به عنوان یکی از جنبش‌های اجتماعی پرداخته است و همه از منابع معروف و شناخته شده جامعه‌شناسی سیاسی هستند.

فصل دوم که در مورد تاریخچه جنبش دانشجویی در ایران از عصر مشروطه تا سال ۵۷ است از منابع مختلفی استفاده شده از کتاب حیات یحیی دولت‌آبادی و تاریخ بیداری ایرانیان ناظم الاسلام کرمانی که از منابع معتبر عصر مشروطیت هستند برای نشان دادن نقش دانش‌آموزان و دانش

آموختگان عصر مشروطه استفاده شد. از منابعی مثل سازمان دانشجویان دانشگاه تهران ضیاء ظریفی، کنفدراسیون افشین متین، جنبش دانشجویی در دو دهه از ۱۳۲۰ تا ۱۳۴۰ ابراهیم یزدی، خاطرات سیاسی انور خامه‌ای، ۱۶ آذر مصطفی چمران جهت نشان دادن گرایش‌های فکری و فعالیت‌های سیاسی دانشجویان در دهه ۲۰ و ۳۰ استفاده شد که همه این منابع معتبر و غالباً دسته اول و تحقیقی می‌باشند به عنوان مثال کتاب کنفدراسیون پایان نامه دکترای آقای متین در ایالات متحده است. برای نشان دادن فعالیت‌های دانشجویی و اوضاع اقتصادی - سیاسی در دهه ۴۰ و ۵۰ از فصلنامه‌های تاریخی، کتاب‌های تاریخ سیاسی بیست و پنج ساله ایران و خاطرات بازرگان غلامرضا نجاتی، کتاب ایران بین دو انقلاب آبراهامیان، شورشیان آرمانخواه مازیار بهروز، مصدق و مبارزه برای قدرت کاتوزیان که همه از منابع معتبر و بعضاً پایان نامه‌ای هستند استفاده شد. اما در فصل سوم از کتابهای خوزستان و تمدن دیرینه آن و نگاهی به خوزستان جهت اهمیت تاریخی خوزستان تا دوره صفویه استفاده شد و از کتاب تاریخ پانصد ساله خوزستان و انقلاب اسلامی در اهواز برای تاریخ خوزستان تا کودتای ۲۸ مرداد استفاده گردید که هر دو از منابع دسته اول محسوب می‌شوند. اما در پایان فصل سوم از منابعی چون تاریخچه مختصر دانشگاه گندی شاپور حبیب‌ا... مجاب و مجموعه مقالات همایش دانشگاه جندی شاپور جهت چگونگی تأسیس دانشگاه جندی شاپور و اهمیت دانشگاه برای حکومت پهلوی استفاده شد. در فصل چهارم - که موضوع پژوهش در این فصل آورده شده - هیچ‌گونه تحقیق مستقلی سابقه نداشته است از منابع مختلفی استفاده شده لازم است پیش از گفتن منابع به نکته‌ای اشاره کرد مهمترین منبع مکتوب در خصوص نقش جنبش دانشجویی دانشگاه جندی شاپور کتاب انقلاب اسلامی در اهواز دکتر علم است که بدون شک کتاب بسیار با ارزشی در خصوص تحولات خوزستان در صد سال اخیر است اما از دیگر منابعی که در این فصل استفاده شد می‌توان از کتاب اسنادی از جنبش دانشجویی که مجموعه اسناد جنبش دانشجویی سر تا سر کشور است و در جلد دوم و سوم آن، که اسنادی از فعالیت‌های دانشجویان دانشگاه جندی شاپور آورده شده، استفاده شد. روزنامه کیهان و مجله داخلی دانشگاه جندی شاپور از منابع روزنامه‌ای معتبر می‌باشد که به حوادث درون دانشگاه خصوصاً در سال ۵۷ اشاره می‌کند. از دیگر منابعی که در این فصل از آنها استفاده شد اسناد هستند که من این اسناد را از مرکز اسناد انقلاب اسلامی تهیه کردم ارجاعات این اسناد را با علامت ش ب و ص آورده ایم که معنی آن شماره بازیابی و صفحه است که سه شماره اول از سمت چپ نشانه شماره بازیابی و سه شماره دوم شماره صفحه است.

ناگفته نماند که در جمع آوری اسناد مشکلات زیادی وجود داشت که می توان دلایل آنرا دراهمیت حفظ اسناد، محرمانه بودن، مشکلات امنیتی، بی اعتمادی به پژوهشگران نام برد که موجب می شود این موسسات از همکاری با محققان امتناع ورزند و حتی در فروش اسناد محدودیت قائل شوند به غیر از این اسناد، اسناد آرشیوی دکتر علم که متعلق به سال ۵۷ و نحوه همکاری دانشجویان و اساتید و پیروی از آرمانهای ملی، دینی است کمک زیادی به این پژوهش کرد. اما آخرین منبع مصاحبه با دانشجویان فعال سالهای ۴۹، ۵۳، ۵۴، ۵۵ می باشد اما آنچه باید گفته شود این است که بعضی از شخصیت های سیاسی حاضر به مصاحبه نشدند و از مصاحبه با بعضی از دانشجویان چنین استنباط شد که سعی در مخفی نگه داشتن اطلاعات خود داشتند.

مدخل:

بدون شک انقلاب اسلامی یکی از بزرگترین و در نوع خود بی نظیرترین انقلابهای جهان می باشد که پس از انقلاب مشروطه و ملی شدن صنعت نفت سومین خیزش عظیم مردمی را در تاریخ معاصر ایران به دنبال داشته است در این انقلاب شهرها و روستاها و قشرهای مختلف مردم مانند روحانیون، بازاریان، دانشجویان، کارگران و غیره نقش مهمی ایفا کردند در بین این مناطق خوزستان دارای اهمیت ویژه ای است چرا که اهمیت تاریخی - صنعتی و استراتژیک خوزستان همیشه این سرزمین را به عنوان یکی از استانهای حیاتی کشور قرار داده لذا از آنجا که گروهها و طیف های مختلفی در پیروزی انقلاب اسلامی در خوزستان نقش داشته اند برای شناخت انقلاب باید گروهها، جریانها و فعالیت های فکری و سیاسی آنها را بررسی کرد. بدون شک یکی از این گروهها و جریانهایی که در انقلاب نقش موثر و مهمی داشته جریان دانشجویی بوده است. دانشجویان که یکی اقشار تحصیلکرده و آگاه از امور فرهنگی و سیاسی کشور بودند در تمام طول دوران پس از کودتای ۲۸ مرداد صدای اعتراضی بودند که خاموش نشدند و در یک تداوم همراه با گسست باعث صرف هزینه و وقت زیادی از حکومت پهلوی شدند از دهه ۳۰ و ۴۰ با گسترش دانشگاهها در سراسر کشور در خوزستان دانشگاه جندی شاپور تأسیس شد. سؤال اصلی که در اینجا مطرح می شود این است که چرا بعد از سرکوب نهادهای مدنی جنبش دانشجویی در کشور عموماً و در خوزستان خصوصاً فعال شد؟ و دانشجویان چه نقشی در شکل گیری و گسترش انقلاب اسلامی در خوزستان داشتند و بدنبال این سؤال سئوالهای فرعی دیگری به ترتیب زیر مطرح می شود ۱- فعالیت دانشجویان از چه سالی در دانشگاه جندی شاپور شروع شد؟ ۲- آیا دانشجویان دارای شیوه های مبارزاتی خاصی بودند؟ ۳- دانشجویان دارای چه گرایشات فکری و سیاسی بودند؟ ۴- آیا دانشجویان دارای نقاط اشتراک و اختلافی بودند؟ ۵- کدام جریان دانشجویی توانست با مردم ارتباط برقرار کرده، نقش رهبری و هدایت فکری - سیاسی در خوزستان را بر عهده بگیرد؟ ۶- دانشجویان در فعالیت های خود از چه منابع مالی تغذیه می شدند؟ به نظرمی رسد که جنبش دانشجویی دانشگاه جندی شاپور نقش مهمی در پیشبرد انقلاب اسلامی در خوزستان داشته است. هدف ما در این پژوهش مشخص کردن نقش جنبش دانشجویی دانشگاه جندی شاپور در پیروزی انقلاب اسلامی است در این تحقیق ما سعی کرده ایم از منابع مختلف مانند کتاب ها، اسناد منتشر نشده، مصاحبه ها و روزنامه ها استفاده کنیم و این تحقیق دارای هیچ پیشینه مستقلی نبوده است.

فصل اول: تعریف و مبانی نظری موضوع

۱- علل سیاست گرایی دانشجویان:

الف: سن، جنس، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان

ب: نظام آموزشی و اوضاع عمومی جامعه

۲- گونه شناسی فعالیت سیاسی دانشجویان:

الف: معنا، تقسیم بندی و خصوصیات جنبش های اجتماعی

ب: زمینه ها، استراتژی، تاکتیک و کارکردهای جنبش های اجتماعی

۳- جنبش دانشجویی به مثابه یک جنبش اجتماعی:

الف: معنا، خصوصیات و زمینه های پیدایش جنبش دانشجویی

ب: کارکردها، نواقص و تاکتیک ها در جنبش دانشجویی

فصل اول : تعریف و مبانی نظری موضوع

۱- علل سیاست گرایی دانشجویان:

از دیدگاه تقسیم کار اجتماعی وظیفه دانشجوی و دانشگاه تعلیم و تعلم، پژوهش و تحقیق و پاسداری از سنن علمی و فرهنگی می باشد اما مانند سایر نهادها ، برای دانشجو در جامعه دو نوع وظیفه منظور است.

ابتدا تحصیل و تحقیق و سپس حساسیت در قبال اوضاع جامعه ، مناسبات اقتصادی ، اجتماعی و روند رویدادهای آن. وظیفه ی اولی دانشجو یعنی فعالیت علمی و آموزشی وظیفه حرفه ای او می باشد اما فعالیت دیگر دانشجو یعنی مفسر و منتقد اجتماعی و سیاسی جامعه بودن گاه از موضع پژوهش بی طرفانه ی علمی صورت می گیرد و گاه براساس تعهدی سیاسی و همین باعث ورود دانشجو به بطن جامعه و فعالیت او می شود.

سوالاتی در فعالیت سیاسی دانشجویان منظور است که ۱- چرا دانشجو به سیاست و فعالیت سیاسی علاقمند است؟ ۲- چرا دانشجویان سریعتر از بقیه اقشار اجتماعی جذب مسائل سیاسی می شوند؟ ۳- فعالیت سیاسی دانشجویان به لحاظ جامعه شناسی سیاسی در چه قالبی قرار می گیرد؟ آیا این فعالیت متعلق به حوزه قدرت و سیاست است یا متعلق به حوزه جامعه و جامعه شناسی؟ در نهایت چرا از فعالیت سیاسی دانشجویان تحت عنوان جنبش دانشجویی یاد می شود برای پاسخ دادن به این پرسشها ابتدا به شناخت علل سیاست گرایی دانشجویان می پردازیم سپس به گونه شناسی فعالیت سیاسی دانشجویان و حوزه مطالعه آن پرداخته و در نهایت مفهوم جنبش دانشجویی را بررسی می کنیم.

درباره گرایش دانشجویان به سیاست علل مختلفی ذکر کرده اند که بعضی از آنها لزوماً ماهیت سیاسی ندارند. سن ، جنس ، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان، تحصیلات عالی ، نظام آموزشی و اوضاع عمومی جامعه هر کدام تأثیر خاص خودشان را دارند و مجموع آنها تأثیر زیادی بر سیاسی شدن دانشجو دارد.

الف) سن، جنس، موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان:

سن از جمله عواملی است که بر رفتار سیاسی دانشجویان تأثیر می گذارد چرا که دانشجویان در سنینی هستند که از نظر داشتن احساسات و انرژی در نقطه اوج منحنی خود بوده ، به دنبال اثبات

وجود خود در محیط می باشند. از نظر روانی جوان محتاج کسب شهرت و افتخار بوده و بخاطر آن حتی حاضر به قبول محرومیت نیز می باشد و در حال گذراندن مرحله ای از سن خود است که تعلقات مادی کمتر بر آن اثر می گذارد.^۱

عدم تعلقات مادی موجب می شود دانشجویان در جوامع مختلف اکثراً به هدفها و آرمانهای مطلق بیندیشند و حال آنکه سنین بالاتر و تجربه بیشتر، اندیشه ها و علائق افراد را به سوی مسئولیتها و یا به عبارت دیگر ابزار و وسائل سوق می دهد عامل سن آنقدر اهمیت دارد که در فرهنگ های مختلف برای سنین جوانی ضرب المثل هایی وجود دارد از قبیل فردیکه تا بیست سالگی تند رو نباشد قلب ندارد و فردیکه تا چهل سالگی هنوز در یک شاخه بماند عقل ندارد، بر می خوریم.^۲

تام با تامل در خصوص نقش سن در حرکت های اجتماعی و سیاسی معتقد است این حقیقت که جنبش های رادیکال را غالباً دانشجویان بوجود می آورند و هدایت می کنند خود برای اثبات این نکته کافی است که این جنبشها اصولاً تظاهرات یک فرهنگ نسلی هستند.^۳

و این نشان از سن خاصی است که دانشجویان در آن قرار دارند و بیشتر آرمان گرا می باشند. به غیر از سن، جنسیت هم از دیگر عواملی است که بر جنبش دانشجویی تأثیر گذارده بوده، در ممالک شرقی عموماً و در کشورهای اسلامی خصوصاً نقش پسران چشمگیرتر است اما نمی توان جنبش دانشجویی را فقط متعلق به پسران دانست. در ممالک شرقی خصوصاً کشورهای اسلامی نمی توان همانند کشورهای غربی انتظار داشت که دختران و زنان در زمینه های اجتماعی و سیاسی مشارکت کنند، چرا که به دلیل فرهنگ سنتی خاص، دختران و زنان از لحاظ نحوه تفکر، شناخت و نوع فعالیت با پسران متفاوت می باشند و از این رو پسران برای خود نقش قاطع تری در اداره امور قائل بوده و لذا مسئولیت اجتماعی بیشتری احساس می کنند. ساخت پدرسالارانه ی خانواده در خاورمیانه و ایران که پسران مسئولیت بیشتری در آن بر عهده دارند، علاقه به جهش های اجتماعی، تصور و ملاحظه مشکلات اجتماعی آینده موجب دغدغه و اضطراب در پسران می شود این در حالی است که در رفتار

^۱ - حریری اکبری، محمد، ریشه های فعالیت های سیاسی دانشجویان، تبریز، چاپ میهن تبریز، ۱۳۵۱، ص ۱۳

^۲ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۱۶ و ۱۷

^۳ - باتامور، تام. ب، منتقدان جامعه، ترجمه محمد جواهر کلام، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

، نشر سفید، ۱۳۶۹، چاپ اول، ص ۱۱۵

و اعمال دختران نرمش و انعطاف بیشتر مشاهده می شود و تمایل به سازش و هماهنگی با محیط در آنان قویتر است از این رو دختران در ابراز عقاید خود احتیاط و تأمل بیشتری نشان می دهند.^۱ جدای از این، آماري را هم که وزارت علوم تحت عنوان آمار آموزش عالی ایران در سال تحصیلی ۵۰-۴۹ منتشر کرده نشان می دهد که تعداد دختران دانشجو به مراتب کمتر از پسران می باشد. چنانچه در این سال تعداد دختران دانشگاه جندی شاپور ۳۶۰ نفر و پسران ۱۱۱۴ نفر می باشد یعنی ۲۴/۴۹ درصد دانشجویان این دانشگاه دختر بودند.^۲ البته پس از انقلاب تعداد دانشجویان دختر افزایش چشمگیری پیدا کرده است اما نمی توان این نکته را نادیده گرفت که کاهش تعداد پسران در سالهای بعد از انقلاب - خصوصاً در سالهای اخیر - موجب شده که جنبش دانشجویی تحرک و پویایی قبل از انقلاب را نداشته باشد.

علاوه بر این به نظر می رسد که زندگی جنسی نامطلوب و تراکم انرژی در دانشجویان مجرد بویژه در جوامعی که به لحاظ سنتهای دینی و فرهنگی محدودیتهای معاشرتی بین دختر و پسر وجود دارد یکی از علل نارضایتی و خشونت و پرخاشگری می باشد.^۳

از دیگر عواملی که بر سیاست گرایی دانشجویان تأثیر می گذارد موقعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده دانشجویان است چرا که به نظر می رسد موقعیت اجتماعی و اقتصادی هر فرد بر روی نظام فکری و رفتاری او تأثیر دارد چنانچه بعضی از تحقیقات موجود درباره رفتار و فعالیت سیاسی دانشجویان نشان می دهد که دانشجویان متعلق به خانواده های مرفه که جزء طبقات بالای اجتماعی هستند در فعالیت های سیاسی ضعیف تر و محافظه کارانه تر عمل می کنند.^۴ البته این گفته بطور کامل نمی تواند درست باشد چرا که در بین دانشجویان کسانی هم بودند که از لحاظ اقتصادی دارای شرایط مطلوبی بوده و حتی از سران جنبش دانشجویی به حساب می آمدند اما دانشجویانی که از طبقات اجتماعی پایین هستند چون در محیط محدود فرهنگی و علمی و اقتصادی زندگی کرده اند به آموزش عالی به عنوان یکی از وسایل ممکن برای ایجاد تحرک اجتماعی بیشتر روی می آورند و هرگاه موانع

^۱ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۹ و ۱۰

^۲ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۱۰ و ۱۱

^۳ - بشیریه، حسین، جامعه شناسی سیاسی، تهران، نشر نی، ۱۳۸۵، چاپ سیزدهم، ص ۲۶۰

^۴ - کریمیان، علیرضا، جنبش دانشجویی در ایران از تاسیس دانشگاه تا پیروزی انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات مرکز

اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱ ه. ش، چاپ اول، ص ۳۳

اجتماعی و اقتصادی و سیاسی موجود، این راه را نیز در نظر آنها بی ارزش و بی نتیجه جلوه دهد آنگاه حتی عامل امید نیز به عنوان تنها انگیزه ی تحمل از آنان گرفته خواهد شد. در نتیجه آنان بصورت گروهی در خواهند آمد که با وجود دسترسی به علوم و فنون خود را محروم و مظلوم خواهند یافت.^۱

مطالعاتی که درباره ی دانشجویان کشورهای شیلی، پاناما، نیجریه و چین انجام شده این نظریه را تأیید کرده است.^۲

از طرفی دیگر رایگان شدن تحصیلات دوره عالی ایران در سالهای ۱۳۵۳ به بعد باعث شد که افراد متعلق به طبقات پایین به دانشگاه راه یابند و جنبش دانشجویی را تقویت کنند.^۳

نکته دیگر که حائز اهمیت می باشد سطح سواد و وضع تحصیلات پدر و مادر می باشد، چرا که هر قدر تحصیلات پدر و مادر بیشتر باشد فرزندان بعد از ورود به دانشگاه تفاوت فاحشی نخواهند کرد و ارزشها، باورها و حتی سنن خانواده خود را سنن مسلط جامعه می دانند و آنان را محترم داشته و نسبت به آنان وفادار می مانند^۴ و کمتر تحت تأثیر جمع دوستان قرار می گیرند البته در مورد این مطلب هم به مانند موقعیت اجتماعی و اقتصادی دانشجویان نمی توان نظری قاطع داد، چرا که بعضی از چهره های سرشناس و اصلی جنبش دانشجویی از خانوادهایی تحصیلکرده و اهل علم و دانش بودند.

اما دانشجویانی که والدینشان از موقعیت ممتاز علمی برخوردار نیستند در برخورد با رفتار فردی و جمعی دانشجویان دیگر اغلب مضطرب و نگران بوده و افکارشان شدیداً تحت تأثیر قرار می گیرد. رفتن به دانشگاه موجب می شود که با مشکلات فردی و واقعیات ملی به میزان وسیع و به طریق علمی آشنا گردند و این امر موجب فشار روحی بر آنها می شود.

^۱ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۳۰

^۲ - کریمیان، همان منبع، ص ۳۳

^۳ - کریمیان، همان منبع، ص ۳۴ و نگاه کنید به سفیری، مسعود، دیروز، امروز و فردای جنبش دانشجویی، تهران،

نشر نی، ۱۳۷۹، چاپ دوم، ص ۹۷

^۴ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۳۹ و ۴۰

ب) نظام آموزشی و اوضاع عمومی جامعه:

تأثیر تحصیلات عالی و نظام دانشگاهی بر رفتار سیاسی دانشجویان را در چند محور ساخت انتقادی دانشگاه، سیاست های آموزش عالی و رشته تحصیلی، جو دانشگاه خاص و زندگی دسته جمعی خوابگاهی می توان بررسی کرد.

بطور کلی دانشگاه محیط تحقیق و پژوهش است و دانشجو در دانشگاه می آموزد که در برابر آنچه می شنود و می بیند علت یابی کند و بی دلیل چیزی را نپذیرد این خصیصه به دانشجو هویت مستقل فکری می بخشد و او را در زمره قشر روشنفکر و منتقد جامعه قرار می دهد تفکر انتقادی دانشجو از ساخت مختص دانش و جو انتقادی دانشگاه ناشی می شود از این رو همواره استادان دانشگاه و دانشجویان برای دستیابی به این دو تلاش می کنند . جنبش دانشجویی دانشگاه بر کلی که در پائیز ۱۹۶۴ با تأکید بر ماهیت دانشگاه نوین و روابط آن با جامعه و جایگاه دانشجویان در دانشگاه شکل گرفت از ساخت مختص دانش و تفکر انتقادی آن دانشگاه ناشی می شد.^۱

در مجموع وجود تفکر انتقادی و اصلاح طلب دانشجویان را در وصف مقدم تحول طلبان قرار می دهد. سیاست های آموزش عالی در پذیرش و آموزش دانشجو و نوع رشته تحصیلی بر ارزشهای اجتماعی و سیاسی دانشجویان تأثیر می گذارد.

هر گاه سیاست آموزش عالی در پذیرش دانشجو مبتنی بر نظم ، برنامه ریزی و نیازهای جامعه باشد و ورود به موسسات آموزش عالی مستلزم توفیق در امتحانات ورودی باشد، جمعیت دانشگاهی محدودی قابل پذیرش باشد در حالی که دانشجویان اضطراب و تشویش کمتری خواهند داشت اما در کشورهای که سیستم پذیرش دانشجو باز باشد دانشجویان برای آینده خود احساس نگرانی می کنند.^۲ جدای از نحوه پذیرش دانشجو، در کشورهای در حال توسعه نظام آموزشی عمدتاً فاقد فضای گفتگوی آزاد بوده و از سیاست های بسته دولتمردان و نیز رفتار خشک مدرسین و کارکنان تأثیر پذیرفته است. وجود چنین وضعی گاهی موجب تنفر از نظام آموزشی و دانشگاه می شود و زمینه برای ارتباط دانشجویان با جریانها و گروههای سیاسی خارج از دانشگاه فراهم می شود. البته این

^۱ - با تامور ، تام.ب ، منتقدان جامعه ، ص ۱۰۴ و ۱۰۶

^۲ - کریمیان ، همان منبع ، ص ۳۶ و ۳۷

محدودیتها تنها به این کشورها (کشورهای جهان سوم) محدود نمی شود «نظام دانشگاهی دوران بعد از جنگ آلمان که اساساً غیر دموکراتیک و اشراف مآب بود به جای آنکه در پی حذف و از میان برداشتن نابرابریهای اجتماعی و آموزشی موجود در آن کشور باشد، به حفظ و تداوم این نابرابریها متمایل بود.»^۱

نکته دیگر اینکه بین رشته تحصیلی و فعالیت سیاسی - اجتماعی دانشجویان رابطه ای وجود دارد اما تعیین کننده نیست برخی مطالعات نشان داده اند که تحصیل در رشته های علوم اجتماعی و انسانی بر میزان عدم رضایت دانشجو می افزاید و او را برای گرایش به فعالیتهای انتقادی آماده تر می کند. دیوید ناستر از مطالعه درباره دانشگاه بوینس آیرس به این نتیجه رسیده است که دانشجویان حقوق ۵۵٪ و اقتصاد ۴۵٪ بیشتر به سیاست علاقه نشان داده اند و این رقم برای دانشجویان فنی و دندانپزشکی ۲۱٪ و ۱۷٪ بوده است.^۲

اما به رغم توضیحات داده شده این نتایج در کشور ایران معمولاً صحیح نیست چرا که بسیاری از فعالان سیاسی دانشجویان دانشکده های فنی بوده اند.^۳

پس جو انتقادی، بخصوص در دانشکده های فنی تأثیری به مراتب مهمتر از رشته تحصیلی می تواند داشته باشد. البته ذکر این موضوع به معنی فقدان فعالیت و تحرک سیاسی دانشجویان علوم انسانی نیست. جو نقادانه و محیط اجتماعی و روانی بعضی دانشگاهها یا دانشکده ها خصوصاً اگر این مراکز در نقاط مهم شهری قرار داشته باشند می توانند حتی محافظه کارترین افراد از مرفه ترین قشر اجتماع را به صورت رادیکال در آورد.

«در مرکز نزدیکی دانشجویان به حکومت و مخالفت و دسترسی آنان به اطلاعات سیاسی ... جایی که شهر مرکزی بدون تردید مرکز جاذبه سیاسی در بین ملت است ... حتی در ممالکی با سیستم وسیع و پراکنده تحصیلات عالی مانند چین، اندونزی و ژاپن مرکز شورش دانشجویان، دانشگاههایی است که در شهرهای مرکزی می باشند. در سایر نقاط مخصوصاً در آفریقا اجتماعات دانشگاههای عمده ممکن

^۱ - هولاب و هابرماس، رابرت و یورگن، نقد در حوزه عمومی، ترجمه حسین بشیریه، تهران، نشر نی، ۱۳۷۵ ه.ش، چاپ اول، ص ۱۱۷ و ۱۱۸

^۲ - حریری اکبری، همان منبع، ص ۷۶ و ۷۷

^۳ - کریمیان، همان منبع، ص ۳۸